

Teismo praktikos rinkinys

GENERALINĖS ADVOKATĖS
JULIANE KOKOTT IŠVADA,
pateikta 2014 m. gegužės 15 d.¹

Byla C-318/13

X

(Korkein hallinto-oikeus (Suomija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Direktyva 79/7/EEB — Vienodas požiūris į vyrus ir moteris socialinės apsaugos srityje — 4 straipsnio 1 dalis — Darbuotojų draudimas nuo nelaimingų atsitikimų — Nacionalinė teisė — Vienkartinė kompensacija už liekamąją žalą įvykus nelaimingam atsitikimui darbe — Reikalavimo dydžio nustatymas — Skirtingo dydžio vyrų ir moterų reikalavimai remiantis skirtinga statistine tikėtina vyrų ir moterų gyvenimo trukme — Valstybės narės atsakomybė — Pakankamai akivaizdus Sąjungos teisės pažeidimas“

I – Įvadas

1. Tai, kad tikėtina moterų gyvenimo trukmė statistiškai ilgesnė negu vyrų, yra žinomas dalykas. Tačiau ar vien dėl to, atskirai nevertinant konkretaus atvejo, vyrams turėtų būti skiriama mažesnė išmoka, kai pagal darbuotojo draudimą nuo nelaimingų atsitikimų kaip kompensacija už visą gyvenimą poveikį turinčias sveikatos problemas skiriama vienkartinė išmoka?
2. Tai svarbiausias nagrinėjamos bylos klausimas. Po to, kai buvo priimtas Sprendimas *Test-Achats*², Teisingumo Teismas šioje byloje vėl turi progą, atsižvelgdamas į kitas su draudimo teise susijusias bylos aplinkybes, tiksliau apibrėžti savo praktiką dėl Sąjungos teisėje įtvirtinto vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo.
3. Nagrinėjamoje byloje pirmiausia reikia iširti, ar šiam principui prieštarauja nacionalinės nuostatos, pagal kurias nustatant teisę į tam tikro dydžio draudimo išmoką orientuojamasi į rodiklius, kuriuos lemia statistiškai skirtinga tikėtina vyrų ir moterų gyvenimo trukmė. Antra, jeigu paaiškėtų, kad nacionalinė teisė prieštarauja Sąjungos teisei, kyla valstybės narės atsakomybės klausimas ir, trečia, gali kilti klausimas dėl sprendimo poveikio apribojimo laiko atžvilgiu.

1 — Originalo kalba: vokiečių.

2 — Sprendimas *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* (C-236/09, EU:C:2011:100).

II – Teisės aktai

A – Sąjungos teisė

1. Direktyva 79/7³

4. Direktyva 79/7 pagal 3 straipsnį, be kita ko, taikoma įstatymų nustatytoms socialinės apsaugos sistemoms, kurios numato apsaugą invalidumo (darbingumo netekimo), nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų atvejais.

5. Direktyvos 79/7 4 straipsnyje nustatyta:

„1. Vienodo požiūrio principas reiškia, kad negali būti jokios lyčių diskriminacijos, tiesioginės arba netiesioginės, <...> ir ypač susijusios su:

— <...>

— <...>

— išmokų apskaičiavimu, <...> taip pat sąlygomis, kurios reguliuoja teisės į išmokas trukmę ir išlaikymą.

2. Vienodo požiūrio principas nekeičia [principui neprieštarauja] su moterų apsauga dėl motinystės susijusių nuostatų [susijusios nuostatos].“

2. Direktyva 2004/113⁴

6. Prieš paskelbiant Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalį negaliojančia⁵, šia nuostata tam tikromis sąlygomis buvo leidžiama laikytis nevienodo požiūrio į vyrus ir moteris pagal tokius kriterijus:

„Neatsižvelgiant į 1 dalį, valstybės narės gali nuspręsti iki 2007 m. gruodžio 21 d. leisti proporcingus asmenų įmokų ir išmokų skirtumus, jei lytis yra lemiamas veiksnys atliekant rizikos įvertinimą, pagrįstą svarbiais ir tiksliais aktuariniais bei statistiniais duomenimis. <...>“

3 — 1978 m. gruodžio 19 d. Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje (OL L 6, p. 24).

4 — 2004 m. gruodžio 13 d. Tarybos direktyva 2004/113/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (OL L 373, p. 37).

5 — Sprendimas *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* (C-236/09, EU:C:2011:100).

3. Direktyva 2006/54⁶

7. Direktyvos 2006/54 5 straipsnyje „Draudimas diskriminuoti“, kiek tai susiję su profesinėmis socialinės apsaugos sistemomis, nustatyta⁷:

„Nepažeidžiant 4 straipsnio^[8], neturi būti jokios tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl lyties profesinėse socialinės apsaugos sistemose, ypač šiais aspektais:

<...>

c) išmokų apskaičiavimo, <...> taip pat sąlygų, kurios reguliuoja teisės į išmokas trukmę ir išsaugojimą.“

8. Direktyvos 2006/54 9 straipsnio 1 dalyje numatyta:

„Nuostatos, prieštaraujančios vienodo požiūrio principui, apima tas nuostatas, tiesiogiai arba netiesiogiai grindžiamas lytimi, kurios skirtos:

<...>

h) nustatyti skirtingus išmokų dydžius, nebent būtina atsižvelgti į aktuarinio skaičiavimo veiksnius, kurie priklausomai nuo lyties skiriasi nustatyto dydžio įmokų sistemoje; finansuojamose nustatyto dydžio išmokų sistemose tam tikri elementai gali skirtis, kai skirtingas sumas lemia nuo lyties priklausančių aktuarinio skaičiavimo veiksnių taikymas tuo metu, kai įgyvendinamas sistemos finansavimas;

<...>“

B – *Nacionalinė teisė*

9. Anot Suomijos vyriausybės, Suomijos darbdaviai pagal įstatymą privalo privačiose draudimo bendrovėse apdrausti savo darbuotojus nuo nelaimingų atsitikimų darbe liekamosios žalos sveikatai rizikos.

10. Įvykus draudimui įvykiui draudimo išmokos išmokamos atliekant periodinius mokėjimus arba išmokant vienkartinę kompensaciją (toliau – kompensacija už nelaimingą atsitikimą darbe). Lengvesnės žalos atveju kompensaciją privaloma išmokėti kaip vienkartinę išmoką⁹.

6 – 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija) (OL L 204, p. 23).

7 – Pagal Direktyvos 2006/54/EB 2 straipsnio 1 dalies f punktą tai yra sistemos, „kurioms nėra taikoma <...> Direktyva 79/7 <...> ir kurių paskirtis – pagal darbo sutartį arba savarankiškai dirbantiems asmenims, dirbantiems įmonėje ar įmonių grupėje, ekonominės veiklos srityje arba profesinės veiklos sektoriuje ar sektorių grupėje, mokėti išmokas, papildančias arba pakeičiančias įstatymais nustatytose socialinės apsaugos sistemose numatytas išmokas <...>“.

8 – Šia nuostata sukonkretinamas vienodo darbo užmokesčio principas.

9 – Nagrinėjamo nelaimingo atsitikimo darbe metu pirmiausia buvo taikomi Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstatymo (*Tapaturmavakuutuslaki* (608/1948), toliau – Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstatymas) 14 straipsnis (192/1987), 18a straipsnis (526/1981) ir 18b straipsnis (1642/1992) ir 1982 m. gruodžio 30 d. Socialinių reikalų ir sveikatos apsaugos ministerijos sprendimas dėl kriterijų, taikomų apskaičiuojant įstatymais nustatyto draudimo nuo nelaimingų atsitikimų ir maitintojo netekimo pašalpų kapitalo vertę ir vienkartinės kompensacijos, mokamos vietoj pašalpos, dydį. Kaip vienkartinė išmoka mokamos kompensacijos už nelaimingą atsitikimą darbe apskaičiavimo kriterijai nuo 2010 m. sausio mėn. reglamentuojami Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstatymo 18e straipsnyje (1639/2009). Kiek svarbu nagrinėjamai bylai, šio straipsnio nuostatų turinys atitinka minėtame Socialinių reikalų ir sveikatos apsaugos ministerijos sprendime nurodytus apskaičiavimo kriterijus.

11. Vienkartinės kompensacijos dydis priklauso nuo vidutinės tikėtinos nukentėjusiojo gyvenimo trukmės. Viena vertus, tai lemia nukentėjusiojo amžius, kita vertus – siekiant prognozuoti likusią gyvenimo trukmę – jo lytis. Kadangi, remiantis statistiniu vertinimu, tikėtina vyrų gyvenimo trukmė trumpesnė, apskritai panašioje padėtyje esančioms moterims pagal Suomijos teisę išmokama didesnė kompensacija negu vyrams.

III – Pagrindinės bylos aplinkybės ir prejudiciniai klausimai

12. Nukentėjusiajam X 2005 m. kompetentingas draudikas už 1991 m. patirtą nelaimingą atsitikimą darbe išmokėjo vienkartinę kompensaciją. Moteris vien dėl savo lyties ir ilgesnės tikėtinos gyvenimo trukmės panašiomis aplinkybėmis būtų gavusi 278,89 EUR daugiau, negu buvo išmokėta X¹⁰.

13. X skundą, kuriuo jis prašo ir kompensaciją už nelaimingą atsitikimą darbe apskaičiuoti pagal palankesnius, moterims galiojančius kriterijus, šią bylą paskutinėje instancijoje sprendžiantis socialinis teismas 2008 m. atmetė, šis sprendimas įsiteisėjo.

14. 2009 m. pateiktu skundu X reikalauja, kad Suomijos valstybė atlygintų žalą, kurią sudaro jam neišmokėtos kompensacijos skirtumas ir delspinigiai.

15. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pateikė Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus:

- 1) Ar Direktyvos 79/7 4 straipsnio 1 dalis aiškintina taip, kad jai prieštarauja tokia nacionalinės teisės nuostata, pagal kurią apskaičiuojant dėl nelaimingo atsitikimo darbe mokėtinas įstatymais nustatytas socialinės apsaugos išmokas skirtinga tikėtina vyrų ir moterų gyvenimo trukme vadovaujama kaip aktuariniu kriterijumi, pagal kurį vyrui turi būti mokama mažesnė vienkartinė išmoka, nei būtų mokama apskritai panašioje padėtyje esančiai bendraamžei moteriai?
- 2) Jei į pirmąjį klausimą būtų atsakyta teigiamai, ar šioje byloje esama akivaizdaus Sąjungos teisės pažeidimo, kuris yra valstybės narės atsakomybės sąlyga, atsižvelgiant visų pirma į tai, kad:
  - Teisingumo Teismas savo praktikoje nėra aiškiai pareiškęs nuomonės dėl to, ar apskaičiuojant įstatymais nustatytų socialinės apsaugos sistemų išmokas, patenkančias į Direktyvos 79/7 taikymo sritį, galima atsižvelgti į su lytimi susijusius aktuarinius veiksnius;
  - Teisingumo Teismas sprendime *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt., C-236/09*, pripažino negaliojančia Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalį, kuria leidžiama į tokius veiksnius atsižvelgti, tačiau nurodė numatyti pereinamąjį laikotarpį iki jos galiojimo pabaigos ir
  - Sąjungos teisės aktų leidėjas direktyvose 2004/113 ir 2006/54 (dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo) leido atsižvelgti į šiuos veiksnius apskaičiuojant tose direktyvose reglamentuojamas išmokas, o nacionalinis įstatymų leidėjas tuo remdamasis preziumavo, kad į nagrinėjamus veiksnius galima atsižvelgti ir įstatymais nustatytų socialinės apsaugos sistemų, kaip antai aptariama šioje byloje, srityje?

10 — Beje, prašyme pateikti prejudicinį sprendimą nenurodyta, ar apskaičiuojant šią kompensaciją remtasi 2005 m., ar 1991 m. galiojusia teisine padėtimi.

IV – Analizė

A – Pirmasis prejudicinis klausimas

16. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pirmuoju prejudiciniu klausimu iš esmės pageidauja išsiaiškinti, ar Direktyvos 79/7 4 straipsnio 1 daliai prieštarauja nacionalinės nuostatos, lemiančios tai, kad išmokant vienkartinę kompensaciją už nelaimingus atsitikimus darbe vyrų padėtis yra nepalankesnė negu moterų vien todėl, kad remiamasi statistiškai trumpesne tikėtina vyrų gyvenimo trukme.

17. Pirmiausia reikia patikrinti, ar nagrinėjamu atveju reikšminga Direktyva 79/7, kuri pagal jos 3 straipsnio 1 dalies a punktą taikoma įstatymais nustatytoms sistemoms, užtikrinančioms apsaugą nuo invalidumo (darbingumo netekimo), nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų rizikos. Į pirmąjį prejudicinį klausimą galima prasmingai atsakyti tik tuo atveju, jeigu direktyva taikoma. Priešingu atveju šis klausimas nesusijęs su pagrindinės bylos ginčo aplinkybėmis.

1. Direktyvos 79/7 taikymo *ratione materiae* ir *ratione temporis* sritis

a) Taikymo *ratione temporis* sritis

18. Suomijos vyriausybė teigia, kad Direktyva 79/7 *ratione temporis* netaikoma, nes nagrinėjamas nelaimingas atsitikimas įvyko 1991 m., t. y. iki Suomijos įstojimo į ES 1995 m. Todėl sprendžiant pagrindinę bylą turi būti atsižvelgiama į 1991 m. galiojusią teisinę padėtį. Ji negali būti vertinama pagal Direktyvą 79/7, nes ši direktyva netaikytina iki Suomijos įstojimo į ES susiklosčiusioms bylos aplinkybėms.

19. Vis dėlto kompensacija už nelaimingą atsitikimą darbe turi būti atlyginama už ateityje poveikį turėsančius 1991 m. įvykusio nelaimingo atsitikimo padarinius. Taigi šioje byloje sprendžiamas ne bylos aplinkybių, kurios galutinai susiklostė iki valstybės narės įstojimo į ES, vertinimo klausimas¹¹.

20. Tačiau, remiantis nusistovėjusia teismo praktika, būsiami bylos aplinkybių, atsiradusių dar galiojant senajai nuostatai, padariniai vertinami pagal vėliau galiojančią teisinę padėtį¹². Tas pats turi galioti ir bylos aplinkybių, atsiradusių dar prieš valstybės narės įstojimą į ES, tačiau ir toliau turinčių poveikį, būsiamiems padariniams.

21. Kadangi Suomijos Respublikai įstojus į ES jos teritorijoje pradėta taikyti Direktyva 79/7¹³, atsižvelgiant į jos taikymo *ratione temporis* sritį, ja reikia vadovautis vertinant aptariamą kompensaciją už nelaimingą atsitikimą darbe.

11 — Priešingai nei Sprendime *Ynos* (C-302/04, EU:C:2006:9, 35–38 punktai).

12 — Be kita ko, žr. sprendimus *Stadt Papenburg* (C-226/08, EU:C:2010:10, 46 punktas) ir *Elektrownia Pątnów II* (C-441/08, EU:C:2009:698, 32–34 punktai).

13 — Žr. Akto dėl Austrijos Respublikos, Suomijos Respublikos ir Švedijos Karalystės stojimo sąlygų ir sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, pritaikomųjų pataisų 166 straipsnį (OL C 241, 1994, p. 21, ir OL L 1, 1995, p. 1), taip pat Sprendimą *Österreichischer Gewerkschaftsbund* (C-195/98, EU:C:2000:655, 52–55 punktai).

b) Taikymo *ratione materiae* sritis

22. Be to, abejonių dėl Direktyvos 79/7 taikymo *ratione materiae* gali kilti įvertinus tai, kad nagrinėjama direktyva taikoma tik „įstatymų nustatytoms socialinės apsaugos sistemoms“, o nagrinėjamu atveju, Suomijos vyriausybės duomenimis, kompensaciją moka tam tikros privačios draudimo bendrovės, kurioms pavestos įstatymų nustatyto draudimo nuo nelaimingų atsitikimų funkcijos.

23. Vadinas, Suomijoje kompensaciją už nelaimingus atsitikimus darbe moka ne tiesiogiai už tai atsakingos valstybinės institucijos, o privačios bendrovės, laikydamosi įstatymų nustatytos privalomojo draudimo sistemos. Tačiau išmokos sumokėjimo sąlygos nėra lemiamas veiksnys priskiriant išmoką Direktyvos 79/7 taikymo sričiai. Kur kas svarbiau, kad įstatymo nuostatoje numatyta išmoka tiesiogiai ir veiksmingai būtų susijusi su apsauga nuo direktyvos 3 straipsnio 1 dalyje išvardytų rūšių rizikos¹⁴. Būtent taip yra, kai nukentėjusiajam tiesiogiai išmokama kompensacija už nelaimingą atsitikimą darbe, kuri skiriama pagal Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstatymą.

24. Taigi, aptariamoms Suomijos teisės nuostatos laikytinos įstatymų nustatyta sistema, užtikrinančia apsaugą nuo invalidumo (darbingumo netekimo) ir nelaimingų atsitikimų darbe rizikos, todėl jos vertintinos pagal Direktyvą 79/7. O direktyvos 2004/113 ir 2006/54 netaikytinos, nes pirmoji iš jų pagal jos 3 straipsnio 4 dalį „netaikoma užimtumo ir darbo klausimams“, o antroje pagal jos 2 straipsnio 1 dalies f punktą reglamentuojamos konkrečių įmonių profesinių pensijų sistemos, tačiau ji netaikoma nacionaliniam draudimo nuo nelaimingų atsitikimų reglamentavimui.

25. Kadangi Direktyvos 79/7 4 straipsnio 1 dalyje nurodyta apskaičiuojant išmoką netaikyti „jokios lyčių diskriminacijos, tiesioginės arba netiesioginės“, toliau reikia patikrinti, ar aktuarinių kriterijų taikymas lemia diskriminaciją dėl lyties (2 dalis) ir ar tuo atveju išvegtini pateisinimo pagrindai (3 dalis).

2. Diskriminacija dėl aktuarinių rodiklių, grindžiamų nevienoda statistine tikėtina vyrų ir moterų gyvenimo trukme

26. Skirtingas vienkartinės kompensacijos už nelaimingą atsitikimą darbe apskaičiavimas tiesiogiai susijęs su teisės į kompensaciją turėtojo lytimi ir jo statistine tikėtina gyvenimo trukme.

27. Tačiau, Suomijos vyriausybės nuomone, tokiu apskaičiavimu teisę į kompensaciją turinčių vyrų padėtis nepabloginama. Priešingai, diferencijuoti pagal lytis reikia siekiant nepabloginti moterų padėties, palyginti su vyrų. Statistiškai tikėtina moterų gyvenimo trukmė ilgesnė, todėl kompensacija, kuria patirtą žalą siekiama atlyginti sumokant vienkartinę išmoką už atitinkamą prognozuojamą likusio gyvenimo laikotarpį, moterims turi būti apskaičiuojama didesnė negu vyrams.

28. Todėl vyrai ir moterys nediskriminuojami – kiekvienas (-a) iš jų gauna pagal aktuarinius kriterijus priklausančią sumą.

29. Vis dėlto šiuo argumentu moterų ir vyrų diskriminacija skiriant vienkartinę išmoką geriausiai atveju *pateisinama*, tačiau apskritai juo negalima paneigti, kad pagal Suomijos teisės nuostatas taikomas nevienodas požiūris į vyrus ir moteris.

30. Toliau reikia patikrinti galimus pateisinimo pagrindus.

14 — Žr. Sprendimą *Atkins* (C-228/94, EU:C:1996:288, 11 ir 13 punktai).

3. Diskriminacijos pateisinimo pagrindai

31. Tikrinant, kokiais veiksniais galima pateisinti diskriminaciją apskaičiuojant kompensaciją už nelaimingą atsitikimą darbe, pirmiausia reikia išnagrinėti Direktyvą 79/7.

a) Reikšmingi pateisinimo pagrindai pagal Direktyvą 79/7

32. Pagal Direktyvos 4 straipsnį, kuriame įtvirtintas vienareikšmis ir baigtinis reglamentavimas, apskritai, išskyrus motinystės atvejį, neleidžiama skiriant išmokas diferencijuoti pagal lytį.

33. Atsižvelgiant į tai, minėtų Suomijos nuostatų nebūtų galima pateisinti vien jau dėl to, kad jomis – nusižengiant direktyvoje įtvirtintam vienodo požiūrio principui – remiantis su lytimi susijusia gyvenimo trukme nustatomas diferencijavimo kriterijus, kuris, vadovaujantis Direktyvoje 79/7 įtvirtintais Sąjungos teisės aktų leidėjo ketinimais, neturi būti taikomas.

34. Aplinkybės, kad direktyvoje aiškiai nedraudžiama statistiniu požiūriu pagal lytį atsižvelgti į tikėtiną gyvenimo trukmę, negalima aiškinti taip, kad dėl šios priežasties Suomijos įstatymų leidėjui paliekama laisvė šį kriterijų taikyti skiriant išmokas. Tokiam aiškinimui prieštarauja ne tik Direktyvos 79/7 formuluotė, bet ir palyginimas su direktyvose 2004/113 ir 2006/54 įtvirtinta reglamentavimo sistema. Pastarosiose dviejose direktyvose Sąjungos teisės aktų leidėjas laikėsi pozicijos, kad su lytimi susijusių aktuarinių (vok. *versicherungsmathematisch*¹⁵ arba „*versicherungstechnisch*“¹⁶) apskaičiavimo veiksnių leistinumams tam tikromis sąlygomis nekelia abejonių, tačiau nurodė, kad tai privalo būti aiškiai nustatyta. Kadangi tokios specialios išlygos Direktyvoje 79/7 nėra, peršasi priešinga išvada, kad, remiantis vien Sąjungos teisės aktų leidėjo valia, su lytimi susiję aktuariniai aspektai pagal Direktyvą 79/7 kaip tik neturėtų būti leistini.

35. Vis dėlto, Suomijos vyriausybės nuomone, skirtingo dydžio išmokos pateisinamos ir dėl to, kad vienkartinės kompensacijos sistemiškai apskaičiuojamos atsižvelgiant į skirtingą konkrečiai lyčiai būdingą tikėtiną gyvenimo trukmę. Priešingu atveju statistiškai ilgiau gyvenančių moterų padėtis, palyginti su vyrų, būtų pabloginta, nes skiriant vienkartinę išmoką siekiama atlyginti už nelaimingo atsitikimo padarinius visam likusiam apdraustojo gyvenimui.

36. Tuo remdamasi, Suomijos vyriausybė atmeta jai pareikštus prieštaravimus ir mano, kad ji pagal pirminę teisę privalo, nustatydamą vienkartinę kompensaciją, vyrams skirti mažesnę sumą nei moterims.

37. Tačiau galiausiai šis argumentas (jis bus išdėstytas toliau) neįtikina.

b) Ar pirminėje teisėje esama reikšmingų pateisinimo pagrindų?

38. Tiesioginė diskriminacija dėl lyties, išskyrus specifines skatinimo priemones, skirtas asmenims, priklausantiems silpnesnei grupei, vertinant pagal pirminę teisę, galima tik tais atvejais, kai gali būti aiškiai nustatyta, kad tarp vyrų ir moterų yra *svarbių skirtumų*, dėl kurių tokia diskriminacija būtina¹⁷.

15 — Kaip nurodyta jau panaikintoje Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalyje.

16 — Kaip nurodyta Direktyvos 2006/54 9 straipsnio 1 dalies h punkte.

17 — Žr. mano išvados byloje *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* (C-236/09, EU:C:2010:564) 59 ir paskesnius punktus.

i) Dėl svarbių skirtumų sąvokos

39. Svarbūs vyrų ir moterų skirtumai, galintys turėti įtakos draudimo nuo nelaimingų atsitikimų išmokos skyrimui, galbūt galėtų būti konstatuoti tuomet, kai atitinkamu konkrečiu atveju vien atsižvelgiant į lytį būtų galima daryti nenuginčijamą prielaidą, kad esama arba nesama tam tikrų išmokos skyrimui svarbių aplinkybių¹⁸. Vis dėlto tokie skirtumai *teisiškai* būtų svarbūs tik tuo atveju, jeigu toks diferencijavimas pagal lytį atitiktų pagrindinius Sąjungos teisės sistemos principus¹⁹.

40. Suomijos reglamentavimas be išimties grindžiamas tuo, kad tikėtina moterų gyvenimo trukmė statistiškai ilgesnė negu vyrų, ir šiuo pagrindu apdraustojo lytis laikoma svarbiu veiksniumi nustatant nuo gyvenimo trukmės priklausančias vienkartinės išmokas.

41. Vis dėlto ši su konkrečia lytimi susijusi prognozė neapima visų tikėtinos gyvenimo trukmės aspektų. Todėl jau vien faktiškai vertinant ji yra pernelyg bendro pobūdžio ir neužtikrina rezultatų pusiausvyros. Be to, iš norminių pirminės teisės argumentų matyti, kad priklausymas tam tikrai lyčiai nėra leistinas išmokos skyrimui reikšmingas kriterijus.

42. Toliau reikia išnagrinėti faktinius, o tada – norminius prieštaravimus, kuriais paneigiama tikėtinos gyvenimo trukmės prognozavimo pagal lytį reikšmė išmokos skyrimui.

ii) Faktiniai prieštaravimai, kuriais paneigiama tikėtinos gyvenimo trukmės prognozavimo pagal lytį reikšmė

43. Priešingai Suomijos vyriausybės pozicijai, tikrai negalima teigti, kad skiriant kompensaciją už nelaimingą atsitikimą darbe tikėtina apdraustos moters gyvenimo trukmė visada būtų ilgesnė negu to paties amžiaus apdrausto vyro.

44. Suomijos vyriausybė nepakankamai atsižvelgia vien jau į tai, kokį poveikį konkrečios žala sukeliančios aplinkybės turi tolesnei tikėtinaai gyvenimo trukmei: tam tikrų nelaimingo atsitikimo sukeltų sveikatos problemų atveju vargu ar galima daryti prielaidą, kad tikėtina moterų gyvenimo trukmė galėtų būti ilgesnė negu panašioje padėtyje esančių vyrų.

45. Tikėtinos gyvenimo trukmės prognozę grįsti vien tik lyties kriterijumi nepakanka ir todėl, kad jis neparodo kitų svarbių aspektų – ne tik nelaimingo atsitikimo padarinių, bet ir atitinkamo asmens geografinės kilmės ir gyvenamosios vietos²⁰, jo gyvenimo įpročių ir reikšmingų ekonominių ir socialinių sąlygų – ir atspindi tik iškreiptą tikrovę.

46. Todėl, net ir abstrakčiai vertinant, priklausymu tam tikrai lyčiai negali būti grindžiamas joks svarbus skirtumas, kai skiriamos išmokos.

47. Tai, kad tikėtinos gyvenimo trukmės prognozavimas vien pagal lytį yra klaidingas vienkartinės kompensacijos apskaičiavimo metodas, dar labiau paaškėja, panagrinėjus konkrečius pavienius apdraustųjų atvejus ir pamačius, kad, remiantis Suomijos vyriausybės vidine logika, kaip per žodinių bylos nagrinėjimą pripažino Suomijos vyriausybė, net ir mirtina liga serganti moteris, nepaisant

18 — Dėl „su lytimi susijusios draudimo praktikos, kurią ir toliau galima taikyti“ žr. Komisijos parengtas Tarybos direktyvos 2004/113/EB taikymo draudimui gaires pagal Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimą byloje C-236/09 (*Test-Achats*) (2012/C 11/01), OL C 11, 2012, p. 1, 3 ir 4.

19 — Žr. mano išvados byloje *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* (C-236/09, EU:C:2010:564) 42–67 punktus.

20 — Be to, pažymėtina, kad tikėtina gyvenimo trukmė ir visame pasaulyje, ir tarp tos pačios valstybės teritorijoje esančių konkrečių geografinių regionų statistiškai gali labai skirtis.

trumpesnės jos gyvenimo trukmės, vien dėl lyties gautų didesnę kompensaciją negu to paties amžiaus daug sveikesnis vyras. Jeigu Suomijos teisėje tokiais atvejais nenumatyta konkrečioms bylos aplinkybėms pritaikytų nuostatų, o tik beatodairiškai remiamasi lytimi, lytis negali būti reikšmingas kriterijus vienkartiniai kompensacijai už nelaimingą atsitikimą darbe apskaičiuoti.

48. Be tokių faktinių prieštaravimų lyties kriterijaus taikymui, šio kriterijaus neleistinumą patvirtina ir toliau nagrinėjami norminiai argumentai.

iii) Norminiai argumentai, paneigiantys tikėtinos gyvenimo trukmės prognozavimo pagal lytį reikšmę

49. Suomijos pasitelktą su lytimi susijusios tikėtinos gyvenimo trukmės prognozės kriterijų reikia įvertinti ir pagal norminius rodiklius, numatytus pirminėje Sąjungos teisėje. Vienas iš pagrindinių pirminės Sąjungos teisės principų pagal ESS 2 straipsnį yra moterų ir vyrų lygybės principas, kuris, kaip viena iš pagrindinių teisių, įtvirtintas ir Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje.

50. Kadangi šiam moterų ir vyrų lygybės principui teikiamas didelė svarba, nepateisinama, kaip jau nurodžiau išvadoje byloje *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.*, atsižvelgiant į Sąjungos teisėje įtvirtintą vertybių sistemą, lytį statistiškai apibendrinant naudoti kaip kriterijų, pakeičiantį kitus, sunkiau nustatomus, bet galiausiai faktiškai draudimui reikšmingus diferencijavimo požymius.

51. Priešingai, jeigu tam tikri požymiai tikrai turi lemiamą reikšmę tikėtina gyvenimo trukmei²¹, jie turi būti nustatyti, tinkamai įvertinti ir, nepriklausomai nuo lyties, priskirti konkrečioms asmenų grupėms. Taigi, jų negalima schematiškai priskirti tam tikrai lyčiai, išskyrus atvejus, kai kalbama apie nekintamus, biologiškai specifinius požymius. Priešingu atveju pavienių asmenų, kuriems nebūdingas atitinkamas požymis, padėtis be pagrįstos priežasties vien dėl lyties būtų pabloginta arba pagerinta.

52. Be to, aktuarinius lyčių kriterijus nagrinėjant norminiu požiūriu reikia atsižvelgti į tai, kad Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje draudimas diskriminuoti dėl lyties nurodytas kartu su draudimu diskriminuoti dėl rasės, odos spalvos ir etninės kilmės.

53. Todėl tiesiogiai su priklausymu tam tikrai lyčiai susijusios reglamentavimo nuostatos, išskyrus tokius neabejotinus biologinius ypatumus kaip motinystė, pagal Sąjungos teisės aktų leidėjo vertybių sistemą yra tokios pat nepriimtinos kaip rase ir odos spalva grindžiamos nuostatos, taigi, nepaisant galimų statistinių duomenų, socialinio draudimo teisės srityje jos yra neleistinos²².

54. Priešingu atveju kiltų pavojus, kad prisidengiant statistika bus niekais paversti Pagrindinių teisių chartijoje įtvirtinti draudimai diskriminuoti, ir, kita vertus, būtų rizikuojama konkrečiu atveju gauti netinkamus rezultatus, jeigu priimant tikėtina gyvenimo trukme grindžiamus sprendimus vietoj faktiškai taikytinų materialųjų kriterijų būtų pasitelkiami šabloniški ir galiausiai nesusiję statistiniai duomenys.

iv) Tarpinė išvada atsakant į pirmąjį prejudicinį klausimą

55. Atsižvelgiant į tai, nei pagal Direktyvą 79/7, nei pagal pirminės teisės aktus negalima nustatyti reikšmingų pagrindų, kuriais būtų galima pateisinti diskriminaciją dėl su lytimi susijusių statistinių duomenų.

21 — Žr. mano išvados byloje *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* (EU:C:2010:564) 66 ir 67 punktus.

22 — Žr. mano išvados byloje *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* (EU:C:2010:564) 49–51 ir 62–67 punktus.

56. Taigi, Direktyvos 79/7 4 straipsnio 1 dalis aiškintina taip, kad jai prieštarauja tokios nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias apskaičiuojant dėl nelaimingo atsitikimo darbe mokėtinas įstatymais nustatytas socialinės apsaugos išmokas skirtinga tikėtina vyrų ir moterų gyvenimo trukme vadovaujama kaip aktuariniu kriterijumi, kai taikant šį kriterijų vyrui turi būti mokama mažesnė vienkartinė kompensacinė išmoka, nei būtų mokama apskritai panašioje padėtyje esančiai bendraamžei moteriai.

57. Atsižvelgiant į tai, socialines bylas nagrinėjantys Suomijos teismai bet kuriuo atveju, jeigu tokia byla iškelta valstybės institucijai arba jai prilyginamai įstaigai, iš esmės privalėtų diskriminuojančios nuostatos netaikyti ir, kadangi nėra nediskriminuojančių nacionalinio reglamentavimo nuostatų, priteisti X didesnę sumą, pagal Suomijos teisę priklausančią moterims²³.

58. Tačiau tai nebuvo padaryta.

59. Kadangi socialinė byla išnagrinėta, o sprendimas įsiteisėjo, kyla klausimas, ar Suomijos valstybė privalo X atlyginti pagal Suomijos teisę ir pažeidžiant Sąjungos teisę jam neišmokėtą sumos skirtumą ir palūkanas, juo labiau kad Teisingumo Teismo sprendimas nagrinėjamoje byloje nėra pagrindas atnaujinti procesą²⁴, kuris suteiktų Suomijos teismams galimybę dėl X priimti Sąjungos teisę atitinkantį sprendimą.

B – *Antrasis prejudicinis klausimas*

60. Antruoju prejudiciniu klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės pageidauja žinoti, ar Suomijos Respublika gali būti laikoma padariusia pakankamai akivaizdų Sąjungos teisės pažeidimą, kuriuo būtų galima pagrįsti jos atsakomybę už tai, kad priėmė Sąjungos teisei prieštaraujančias vienkartinės kompensacijos už nelaimingus atsitikimus darbe reglamentavimo nuostatas.

61. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusių teismo nuomone, teismo praktikos dėl Direktyvos 79/7 nebuvimas, sprendime *Test-Achats* numatytas pereinamasis laikotarpis ir aplinkybė, kad nacionalinis teisės aktų leidėjas, remdamasis direktyvomis 2004/113 ir 2006/54, manė, jog su lytimi susiję aktuariniai aspektai buvo teisėti, aiškiai rodo, kad toks pažeidimas nepadarytas (2 dalis).

62. Prieš nagrinėjant kiekvieną iš šių aspektų, reikia (1 dalyje) išsiaiškinti, pagal kokį laiko momentą reikia vertinti galimą Suomijos Respublikos padarytą Sąjungos teisės pažeidimą. Šis klausimas svarbus siekiant nustatyti Sąjungos teisinio reglamentavimo pagrindus, pagal kuriuos būtų sprendžiama, ar padarytas akivaizdus pažeidimas.

1. Reikšmingas laiko momentas ir teisinio reglamentavimo pagrindai, pagal kuriuos būtų galima spręsti, ar pažeista Sąjungos teisė

63. Svarbi yra nelaimingo atsitikimo darbe data (1991 m.), draudiko išmokos skyrimo data (2005 m.) ir socialinio teismo sprendimo atmesti skundą įsiteisėjimo data (2008 m.).

64. Atliekant šį vertinimą pirmiausia atsižvelgtina į tai, kad X poveikį turintis Sąjungos teisės pažeidimas konkretus tapo tik 2008 m., kai įsiteisėjo Suomijos teismo priimtas sprendimas.

23 — Šiuo klausimu žr. Sprendimą *Jonkman ir kt.* (C-231/06–C-233/06, EU:C:2007:373, 39 punktą).

24 — Šiuo klausimu žr. Sprendimą *Kühne & Heitz* (C-453/00, EU:C:2004:17, 26–28 punktai).

65. Antra, konstatuotina, kad tuo metu nebuvo teismo praktikos dėl to, ar pagal Direktyvą 79/7 leistini su lytimi susiję aktuariniai aspektai, o Komisija net neišvelgė pagrindo prieš Suomijos Respubliką pradėti procedūrą dėl išpareigojimų neįvykdymo.

66. Be to, pažymėtina, kad Sąjungos teisės aktų leidėjas su Direktyva 79/7 susijusiais draudimo teisės klausimais, t. y. klausimais, reglamentuojamais direktyvose 2004/113 ir 2006/54, tam tikromis sąlygomis 2004 ir 2006 m. leido taikyti su lytimi susijusius aktuarinius aspektus, o Komisija šią poziciją kategoriškai gynė netgi 2010 m. byloje *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.* Atrodo, ilgainiui požiūris pradėjo keistis tik toje byloje, kurioje sprendimas priimtas tik 2011 m., t. y. praėjus maždaug trejiems metams nuo Suomijos socialinio teismo sprendimo įsiteisėjimo.

67. Šiomis sąlygomis dabar reikia patikrinti, ar darytina prielaida, kad 2008 m. buvo padarytas akivaizdus atsakomybę pagrindžiantis Sąjungos teisės pažeidimas.

2. Ar padarytas pakankamai akivaizdus pažeidimas?

68. Tam, kad būtų atlyginta pažeidus Sąjungos teisę privatiems asmenims padaryta žala, reikia, kad pažeista teisės norma būtų siekiama suteikti privatiems asmenims teises, pažeidimas būtų pakankamai akivaizdus ir kad egzistuoūt tiesioginis priežastinis ryšys tarp valstybei tenkančios pareigos nesilaikymo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos²⁵.

69. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas prašo paaiškinti tik antrąją iš minėtųjų atsakomybės sąlygų. Taigi, reikia išsiaiškinti tik tai, kaip reikėtų suvokti „pakankamai akivaizdų“ pažeidimą ir ar nagrinėjamu atveju jis yra padarytas.

a) Pakankamai akivaizdaus pažeidimo sąvoka

70. Nagrinėdamas klausimą, ar preziumuotina, kad padarytas pakankamai akivaizdus atsakomybę pagrindžiantis Sąjungos teisės pažeidimas, pagrindinę bylą nagrinėjantis nacionalinis teismas, atlikdamas bendrą vertinimą, pirmiausia turi atsižvelgti į pažeistos nuostatos aiškumo ir tikslumo laipsnį; antra, į diskrecijos, kurią nacionalinės valdžios institucijoms suteikia pažeista norma, apimtį; trečia, į tai, ar pažeidimas ar žala padaryti tyčia ar netyčia; ketvirta, ar galima teisinė klaida yra pateisinama ar nepateisinama; ir, penkta, į aplinkybę, jog Sąjungos įstaigos veiksmai galėjo prisidėti prie to, kad pažeidžiant Sąjungos teisę buvo nevykdomos, priimtose arba paliktose galioti nacionalinės priemonės arba praktika²⁶.

71. Toliau reikia patikrinti šiuos aspektus ir atsižvelgiant į antrajame prejudiciniame klausime nurodytus aspektus atlikti bendrą vertinimą.

b) Ar Suomijos Respublika padarė pakankamai akivaizdų Direktyvos 79/7 4 straipsnio pažeidimą?

72. Remiantis abiem 70 punkte nurodytais aspektais, nagrinėjamu atveju veikiausiai padarytas pakankamai akivaizdus pažeidimas, tačiau, remiantis trimis toliau nurodytais aspektais, labiau tikėtina, kad pažeidimo nebuvo.

25 — Be kita ko, žr. Sprendimus *Francovich ir kt.* (C-6/90 ir C-9/90, EU:C:1991:428) ir *Brasserie du pêcheur und Factortame* (C-46/93 ir C-48/93, EU:C:1996:79, 51 punktą).

26 — Sprendimas *Brasserie du pêcheur und Factortame* (C-46/93 ir C-48/93, EU:C:1996:79, 57 punktą).

73. Net jeigu, remiantis Direktyvos 79/7 formuluote ir reglamentavimo sistema, pakankamai aiškiai ir tiksliai, nesuteikiant nacionaliniam įstatymų leidėjui diskrecijos teisės, atmetama galimybė taikyti su atitinkamo asmens lytimi susijusius aktuarinius aspektus, negalima suponuoti, kad Suomijos teisės aktų leidėjas ir Suomijos teismai 2008 m. tyčia padarė visiškai nepateisinamą teisės pažeidimą.

74. Priešingai, tai, kad, pirma, nebuvo jokios taikytinos teismo praktikos ar procedūrų dėl išipareigojimų neįvykdymo, kuriose būtų pareikšti kaltinimai dėl atitinkamų diskriminacinių pažeidimų, ir kad, antra, nuo 2004 m. ryškėjo tendencija, kad Sąjungos teisės aktų leidėjas leidžia plačiai taikyti aktuarinius aspektus, rodo, kad bent jau 2008 m., t. y. prieš priimant sprendimą *Test-Achats*, nepaisant vienareikšmės Direktyvos 79/7 formuluotės, Suomijos reglamentavimo nuostatose nebuvo galima taip aiškiai išvelgti prieštaravimo Sąjungos teisei, kad būtų galima daryti prielaidą, jog Suomijos institucijos tyčia padarė visiškai nepateisinamą teisinę klaidą.

75. Viena vertus, pradėti procedūrą dėl išipareigojimų neįvykdymo Komisija gali savo nuožiūra. Tačiau jeigu tokia procedūra dėl išipareigojimų neįvykdymo pradėta, jau vien dėl to galima pagrįstai teigti, kad valstybė narė, nuolat veikdama neteisėtai, galbūt toleruoja Sąjungos teisės pažeidimus. Tačiau jeigu procedūra dėl išipareigojimų neįvykdymo nepradėta, aptariamoms valstybės narės kaltė vien dėl to neišnyksta, bet ji negali būti apkaltinta, kad žinodama leido tęsti galimus Sąjungos teisės pažeidimus.

76. Be to, nagrinėjamu atveju valstybę narę vargu ar galima apkaltinti padarius nepateisinamą ir atsakomybę pagrindžiantį teisės pažeidimą, kurį Sąjungos teisės aktų leidėjas pats padarė kitomis, tačiau panašiomis aplinkybėmis, t. y. Direktyvoje 2004/113. Būtų nueita pernelyg toli, jeigu iš valstybių narių būtų reikalaujama priimant nacionalinės teisės aktus veikti apdairiau ir sąžiningiau, negu tai daro pats Sąjungos teisės aktų leidėjas. Būtent Sąjungos teisės aktų leidėjo 2004–2008 m. teisėkūros veikla Suomijos teisės aktų leidėjui galėjo suteikti klaidinamo tikrumo, kad jo pasirinkti rodikliai atitiks Sąjungos teisę ir socialinio draudimo teisės srityje.

77. Atsižvelgiant į tai, į antrąjį prejudicinį klausimą atsakyтина, kad valstybės narės atsakomybės sąlygų vertinimas priklauso nacionalinių teismų kompetencijai, o vertinant, ar padarytas pakankamai akivaizdus Sąjungos teisės pažeidimas, atitinkamos valstybės narės naudai pirmiausia reikia atsižvelgti į tai, kad:

- Teisingumo Teismas savo praktikoje nėra aiškiai pareiškęs nuomonės dėl to, ar apskaičiuojant įstatymų nustatytų socialinės apsaugos sistemų išmokas, patenkančias į Direktyvos 79/7 taikymo sritį, galima atsižvelgti į su lytimi susijusius aktuarinius veiksnius,
- Teisingumo Teismas tik sprendime *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.*, C-236/09, pripažino negaliojančia Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalį, kuria leidžiama į tokius veiksnius atsižvelgti, tačiau nurodė numatyti pereinamąjį laikotarpį iki jos galiojimo pabaigos ir
- Sąjungos teisės aktų leidėjas direktyvose 2004/113 ir 2006/54 leido tam tikromis sąlygomis atsižvelgti į šiuos veiksnius apskaičiuojant tose direktyvose reglamentuojamas išmokas, o nacionalinis įstatymų leidėjas tuo remdamasis preziumavo, kad į nagrinėjamus veiksnius galima atsižvelgti ir įstatymais nustatytų socialinės apsaugos sistemų, kaip antai aptariama šioje byloje, srityje.

78. Atsižvelgiant į tai, galiausiai reikia aptarti klausimą, ar nagrinėjamu atveju galima kalbėti apie sprendimo poveikio apribojimą laiko atžvilgiu.

C – Ar sprendimo poveikis apribotas laiko atžvilgiu?

79. Šiuo klausimu pirmiausia pažymėtina, kad Teisingumo Teismas, aiškindamas Sąjungos teisės nuostatą, savo sprendime aiškina ir patikslina jos prasmę ir apimtį, t. y. kaip ji turėjo būti suprasta ir taikoma nuo įsigaliojimo momento. Atsižvelgiant į tai, tokio sprendimo poveikio apribojimas laiko atžvilgiu yra išimtinė priemonė, kuri, be kita ko, taikoma, kai priešingu atveju kyla sunkių ekonominių padarinių pavojus²⁷.

80. Šiuo klausimu proceso dalyviai nepateikė jokių svarių argumentų.

81. Šiuo atveju sunkių ekonominių padarinių nebūtų ir todėl, kad Sąjungos teisės neatitinkančios Suomijos draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstatymo nuostatos pirmiausia taikomos su nedidelėmis sumomis susijusiems atvejams. Tokiais atvejais mažai tikėtina, kad socialinio draudimo sistemai tektų didžiulės papildomos išlaidos, net jeigu nuo šiol ir vyrams būtų skiriama didesnė vienkartinė išmoka, kokia iki šiol buvo skiriama tik moterims.

82. Iš išdėstytų argumentų darytina išvada, kad nereikia riboti šio sprendimo poveikio laiko atžvilgiu.

V – Išvada

83. Remdamasi tuo, kas išdėstyta, siūlau Teisingumo Teismui į abu prejudicinius klausimus atsakyti taip:

1. 1978 m. gruodžio 19 d. Tarybos direktyvos 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje 4 straipsnio 1 dalis aiškintina taip, kad jai prieštarauja tokios nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias apskaičiuojant dėl nelaimingo atsitikimo darbe mokėtinas įstatymais nustatytas socialinės apsaugos išmokas skirtinga tikėtina vyrų ir moterų gyvenimo trukme vadovaujamosi kaip aktuariniu kriterijumi, pagal kurį vyrui turi būti mokama mažesnė vienkartinė išmoka, nei būtų mokama apskritai panašioje padėtyje esančiai bendraamžei moteriai.
2. Valstybės narės atsakomybės sąlygų vertinimas priklauso nacionalinių teismų kompetencijai. Tačiau vertinant, ar padarytas pakankamai akivaizdus Sąjungos teisės pažeidimas, atitinkamos valstybės narės naudai pirmiausia reikia atsižvelgti į tai, kad:
  - Teisingumo Teismas savo praktikoje nėra aiškiai pareiškęs nuomonės dėl to, ar apskaičiuojant įstatymų nustatytų socialinės apsaugos sistemų išmokas, patenkančias į Direktyvos 79/7 taikymo sritį, galima atsižvelgti į su lytimi susijusius aktuarinius veiksnius,
  - Teisingumo Teismas tik sprendime *Association belge des Consommateurs Test-Achats ir kt.*, C-236/09, pripažino negaliojančia Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalį, kuria leidžiama į tokius veiksnius atsižvelgti, tačiau nurodė numatyti pereinamąjį laikotarpį iki jos galiojimo pabaigos ir
  - Sąjungos teisės aktų leidėjas direktyvose 2004/113 ir 2006/54 leido tam tikromis sąlygomis atsižvelgti į šiuos veiksnius apskaičiuojant tose direktyvose reglamentuojamas išmokas, o nacionalinis įstatymų leidėjas tuo remdamasis preziumavo, kad į nagrinėjamus veiksnius galima atsižvelgti ir įstatymais nustatytų socialinės apsaugos sistemų, kaip antai aptariama šioje byloje, srityje.

27 — Žr. Sprendimą *Endress* (C-209/12, EU:C:2013:864, 33–40 punktai).